

Темирбек уулу Иличбек

**АТ-БАШЫ-КАРА-КОЮН ӨРӨӨНДӨРҮНҮН АГРОКЛИМАТТЫК
РЕСУРСТАРЫ ЖАНА АНДА ВЕГЕТАЦИЯ УЧУРУНДА ПАЙДА БОЛГОН
ПРОБЛЕМАЛАР**

Темирбек уулу Иличбек

**АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ И РЕСУРСЫ
АТ-БАШИНСКОГО И КАРА-КОЮНСКОГО РАЙОНА И ПРОБЛЕМЫ
ВЕГЕТАЦИОННОГО ПЕРИОДА**

Temirbek uulu Ilichbek

**AGROCLIMATIC CONDITIONS AND RESOURCES OF AT-BASHI-KARA -KOJUN
AREA PROBLEMS DURING THE VEGETATIVE PERIOD**

УДК: 581.04(575.2)(04)

Бул макала Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүнүн агроклиматтык шартын мүнөздөөгө жана анын ресурстарына баа берүүгө арналган.

In this article it is shined about agroclimatic conditions and resources of at-bashi-kara -kajun area has sat down.

Кыргызстандын аймагы агроклиматтык райондоштуруу боюнча Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнү өзүнчө агроклиматтык район катары каралып, Ички Теңиртоо агроклиматтык округуна киргизилет. Райондоштуруунун негизги максаты - тигил же бул аймактын агроклиматтык шарттарын ачып көрсөтүп, анын ресурстарына баа берүү болуп саналат. Агроклиматтык райондоштурууну жүргүзүүдө вегетация учурунда айыл чарба өсүмдүктөрүнүн жылуулук жана ным менен камсыз болушуна терең анализ берилет. Агроклиматтык ресурстарын аныктоодо вегетация учурундагы температуранын көрсөткүчтөрү, менен камсыз болуусу негизги фактор болуп саналат. Ал эми жылуулук зоналардын чек араларын аныктоодо - вегетация учурундагы абанын активдүү 10°C температурасынын суммасынын бийиктик боюнча өзгөрүшү негиз болот.

Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүнүн дыйканчылык негизинен салкын аймакта 2000-2500 м бийиктиктерде жайгашкан. Активдүү температуранын суммасы 2100-1000°C. Негизинен тез бышып жетилүүчү дан, тоют өсүмдүктөрүн өстүрүүгө агроклиматтык шарттар ыңгайлуу. Бул зонада нымдуулук салыштырмалуу жетиштүү. Мында нымдуулук жетиштүү, бирок жылуулук жетишсиз болгондуктан айыл-чарба өсүмдүктөрүн өстүрүүгө жараксыз. Негизинен жайыт катары пайдаланылат.

Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүндө жаан-чачындын негизги бөлүгү жылдын жылуу мезгилине туура келип, анын эң жогорку көрсөткүчү жай айларында байкалат. Өрөөнгө вегетация учурунда түшкөн жаан-чачын айыл-чарба өсүмдүктөрүнүн өсүп жетилүүсүнө чоң таасирин тингизет. Өрөөндүн чегинде, 2000-2500 м

бийиктикке чейин 250-380 мм, 2500-3000 м 450-650 мм, ал эми 3000 мден жогору 600-750 ммден ашык жаайт. Абанын температурасынын 5°C ден жогорку жылуу мезгил 2000 м бийиктикте 152-180 күн, 10° С ден жогору мезгил 115-130 күнгө барабар, аязсыз мезгил 128-155 күндү түзөт. Өрөөндүн таманында 10°C ден жогорку температуранын жалпы өлчөмү 1800-1850°C; 2500 м бийиктикте ал 1200°Cге чейин төмөндөп, абсолюттук бийиктик өскөн сайын бул көрсөткүч акырындап азая баштайт. Абанын температурасынын 0°C ден төмөн болгон суук мезгилдин узактыгы дыйканчылык зонада 215-225 күн. Мындай температуралык шарттарда дан өсүмдүктөрүнүн тез бышып жетилүүчү сортун, тоют өсүмдүктөрүн, каргошка, кээ бир жашылча өсүмдүктөрүн өстүрүүгө болот.

Өрөөндө вегетация мезгилинде аба ырайынын зыяндуу метеорологиялык айрым кубулуштары да байкалат. Дыйканчылык зонасында мөндүр май-августа, тоолуу аймактарда вегетациялык мезгилдин бардык айларында байкалат. Атбашы метеостанциясынын маалыматы боюнча өрөөндө жана тоо этектеринде мөндүр түшкөн күндөрдүн вегетация мезгилдеги орточо саны 3-5 күн. Жаз мезгилинин аягында жана эрте күздө жүргөн үшүктөр өтө коркунучтуу жана зыяндуу. Тоолуу аймактарда үшүк вегетация мезгилинин бардык айларында болушу мүмкүн. Жазгы кеч үшүк июндун биринчи жарымында байкалат. Катуу үшүктө абанын температурасы - 5°Cге чейин төмөндөйт. Күзгү эрте үшүк - августтун аягы сентябрдын биринчи жарымында болушу мүмкүн. Бороон-чапкын көбүнчө жылдын жылуу мезгилинде көбүнчө байкалат. Бороон – чапкындуу күндөрдүн орточо саны Ат-Башыда 16, Кара-Коюнда 15 күн. Катуу бороон өрөөндүн кенен батыш бөлүгүндө байкалат. Жыл ичинде жаан-чачындын эң көп жааган мезгили өрөөндүн таманында май, июнь, орто бийиктиктеги тоолордо июнь-июль айларына туура келет. Жаан-чачын эң аз жааган мезгил - август-октябрь айлары. Өрөөндүн чегинде туруктуу кар катмары тоо этек-

теринде октябрда, түздүктөрдө ноябрда пайда болот. Кар катмарынын калыңдыгы, андагы суунун запасы айыл-чарба өсүмдүктөрүнүн өсүп-өнүгүүсүнө таасирин тийгизет.

Өрөөндүн таманында 2000-2500 м бийиктикте жылуулук ресурстары тез бышып жетилүүчү дан өсүмдүктөрүн, картошка, жашылча, тоют өсүмдүктөрүн өстүрүүгө ыңгайлуу. Ушул бийиктиктерде жылына 300-350 мм жаан-чачын жаайт, ал эми борбордук жана чыгыш бөлүктөрүндө, 2500-3000 м бийиктиктерде анын өлчөмү 400-450мм ге чейин жетет. Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүндө салыштырмалуу жагымдуу агроклиматтык шарт 2000-2500 м бийиктикте түзүлөт. (Агроклиматические ресурсы 1973.)

Атбашы-Каракоюн өрөөнү бийик тоолуу өрөөндөрдүн бири болуп саналат. Анын климаттык шарты Ортоңку Нарын өрөөнүнө окшош. Бирок, ага абанын жайкы жана кышкы температуралары салыштырмалуу төмөн, жаан-чачын көбүрөөк жаайт. Ошол себептен, жазгы талаа жумуштары 5-10 күнгө кечирээк башталат. Жазгы талаачылык иштердин башталышы - кар катмарынын жана топурактын тоң кыртышынын толук эрип бүтүшүнө, топурактын жылынышына жана тоборсуусуна байланыштуу.

Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүндө кар катмары салыштырмалуу калың, Анын калыңдыгы 30-40 см. Туруктуу кар катмары 100-120 күнгө чейин жатып, 15-20 күндүн ичинде толук эрип бүтүп, топурак жылый баштайт. Кардын эрүү мөөнөтү региондун абсолюттук бийиктигине, капталдардын багытына экспозициясына байланыштуу. Көп жылдык орточо маалыматтар боюнча кар катмарынын толук эрип бүтүшү-апрелдин башына же ортосуна туура келет. Топурактын тоборсуу убактысы ар жылы ар башка, эгерде жазында жаан-чачын көбүрөөк жааса, топурак тоборсубай жазгы талаа иштери кечендейт, адатта өрөөндө жазгы жумуштар апрелдин экинчи декадасынын аягында башталат.

Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүндө абанын суткалык орточо температурасы 5°C ден жогорулагандан кийин, топурак жылып, кээ бир айыл-чарба өсүмдүктөрүн эгүүгө киришсе болот. Өрөөндүн таманында мындай температуралык

көрсөткүч 15-апрелде байкалып, 10-октябрга чейин созулат. Айыл-чарба өсүмдүктөрүнүн күндүн жарыгына, жылуулукка жана нымдуулукка болгон талабы ар түрдүү. Жылуулукту көп талап кылган өсүмдүктөрдү себүү абанын суткалык орточо температурасы 10°C ден жогорулагандан баштап жүргүзүлөт. Мындай температуралык көрсөткүч өрөөндө 1-майдан 20-сентябрга чейин байкалат. Абанын температурасы 10°Cден жогору болгон убакыттын узактыгы 115-130 күн, ал эми аясыз мезгилдин узактыгы 128-155 күн.

Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүндө агроклиматтык шарттар негизинен начар, ошол себептен жазгы талаа жумуштарын өз убагында баштоо аба ырайынын шартына тыгыз байланыштуу; ошондой болсо да жаңы агротехникалык ыкмаларды колдонуу, ачык күндөрдү текке китирбей иш жүргүзүү жакшы натыйжа берет.

Жазгы иштерин жүргүзүүдө топурактын нымдуулугун, температурасын, ошондой эле жазгы кеч үшүктүн токтошун жана ургаалдуулугун да эске алуу зарыл. Өрөөндө үшүк майдын орто ченине чейин байкалып, кээде июндун биринчи декадасында да байкалышы мүмкүн. Жылуу мезгилдин орточо узактыгы 128-155 күн, эң азы 85, эң көбү 176 күнгө чейин созулушу мүмкүн. Ат-Башы-Кара-Коюн өрөөнүндө вегетация учурунда жылдык жаан-чачындын басымдуу бөлүгү түшөт. Ошол себептен, талаа иштерин жүргүзүүгө жагымдуу шарттар түзүлөт. Күзүндө абанын температурасы акырындап төмөндөй баштайт. Абанын суткалык орточо температурасы 5°C ден төмөндөгөндөн баштап вегетация мезгили аяктайт. Ал эми абанын суткалык орточо температурасы 10°Cден төмөндөгөндөн баштап жылуучул өсүмдүктөрдүн басымдуу бөлүгүнүн вегетациялык мезгили аяктайт.

Адабияттар:

1. Агроклиматические ресурсы районов республиканского подчинения, Иссык-Кульской и Нарынской областей Киргизской ССР. Л., Гидрометиздат, 1973.
2. Агроклиматический справочник по Киргизской ССР, вып. I и II. Л., Гидрометиздат, 1961.

Рецензент: к.геогр.н., доцент Бараталиев Ө.Б.